

Fil.f.d. PƏRVANƏ CƏFƏROVA
jafarova.parvana@yahoo.com
ADU, Rəşid Behbudov, 134

MÜASİR İNGİLİS DİLİNDƏ DİFTONQLARIN ALTERNASIYASI

Açar sözlər: monoftonq, diftonq, tələffüz, fonetik əvəzlənmələr, leksik qruplar, transkripsiya.

Key words: monophthong, diphthong, pronunciation, phonetic changes, lexical groups, transcription.

Ключевые слова: монофтонг, дифтонг, произношение, фонетические изменения, лексические группы, транскрипция.

Bildiyimiz kimi, monoftonqlaşma diftonqların monoftonqa çevrilməsi prosesidir. Bu hadisə qəbul edilmiş tələffüzdə yeni meyilləri tədqiq edərkən xüsusi yer verilən meyildir. Belə ki, son bir neçə on illikdə mərkəzi diftonqların monoftonq kimi tələffüzü geniş yayılmışdır. Bura /ʊə/, /eə/ və /ɪə/ diftonqları aiddir.

Müasir ingilis dilinin fonetik sistemində yeni meyilləri göstərmək üçün K.Upton 1980-ci illərdə model hazırlayıb və 1990-cı illərdən bəri Oksford Universiteti lüğətlərində istifadə olunur. New Shorter Oxford dictionary (1993-2011), The New Oxford Dictionary of English (1998), The Oxford Dictionary of Pronunciation for Current English (2003), The Oxford BBC Guide to Pronunciation (2006) kimi lüğətləri buna misal gətirmək olar. K. Upton yeni səsləri modelə daxil edərkən xüsusi meyardan istifadə etmişdi. Belə ki, o sadəcə eşidib qəbul edənlərin deyil, təhsilli nətiqlərin istifadə etdiyi səslərə yer vermişdi [10, s. 23].

Uptonun modelinin ana dilində danışmayanlar üçün də böyük əhəmiyyəti var. Onlar dərslərdə gördükləri ilə eşitdikləri arasındakı fərqi bu model vasitəsilə tapırlar. Bildiyimiz kimi, bir sıra dərslərlər hələ də köhnəlmiş fonetik transkripsiyalardan istifadə edir. Məsələn, CURE leksik qrupuna daxil olan sözlərin tələffüzünü əksəriyyət müəllimlər tələbələrinə /'kʊə/ kimi öyrədirlər, lakin bu söz əsasən /'kɜ:/ kimi tələffüz olunur. Eyni nümunəni *sure* /'ʃɜ:/ sözünün tələffüzündə də göstərmək olar. K. Upton yeni modelin qəbul edilməsi üçün əlindən gələni edir, amma yeni modelin tətbiqi bir sıra problemlər yaradır. Ən böyük problem maliyyə ilə əlaqədardır. Buraya lüğətlərlə yanaşı tələffüzü tədqiq edən və fonetik transkripsiyaları izah edən dərslərlər də daxildir. Bundan əlavə lüğətlərin tərtibatı ilə leksikoqraflar məşğul olur və onlar fonetist deyillər. Onların bir çoxu fonetik simvolları bilmir və öyrənməyə meyilli deyillər. Bu isə müəyyən problemlərin yaranmasına gətirib çıxarır. Beləliklə, ELT bazarı möhkəm konservativ mövqedə dayanır və əvvəllər qəbul edilmiş transkripsiya modeli ilə qənaətlənilir.

SQUARE [ɛ:] əvəllər [eə] kimi transkripsiya olunan bu səsin yeni modelini K.Upton vermişdir. O iddia edir ki, bu səs ön yarı-açıq mövqedə tələffüz olunan uzun monoftonqdur [10, s. 35]. Ana dilində danışanlar üçün bu səsin diftonq varinatı köhnəlmiş heab olunur. Bir çox dilçilər /eə/ diftonqunun /ɛ:/ monoftonquna

dəyişməsi faktı ilə razılaşırlar. (A. Kruttenden [4], K. Upton [11], G.Lindsey [6]). A.Kruttenden əvəllər monofonqu diftonqun qəbul edilməmiş alternativini hesab edirdi, lakin sonralar o, bu monofonqu qəbul edir [4, s. 48]. J.Vells isə səsin ənənəvi transkripsiyasının üstündə dayanır və uzunluğu kifayət qədər uzun hesab etmir [13, s. 137]. K. Upton hesab edir ki, /eə/diftonqunun tələffüzü köhnəlib və qəbul edilmiş tələffüzdə ona rast gəlmirik [10, s. 237]. *Force* leksik qrupuna daxil olan sözlərdə /ə/ diftonqunun /ɔ:/ ya çevrilməsi prosesinə oxşar prosesə *Square* tipli sözlərdə də rast gəlirik. Orijinal ədəbi dil normasında mərkəzi diftonqun tələffüzü, K.Uptonu görə, indi uzun yarı-açıq monofonq kimi eşidilir. O iddia edir ki, əvvəlki tələffüz mürəkkəb isimlərdə çox az istifadə edilirdi, məsələn *hairpiece*. Indi o, ədəbi tələffüzün xüsusi elementidir. K.Upton qəbul edir ki, ədəbi tələffüz normasında danışanlar cümlənin sonunda vurğulu vəziyyətdə /ɛː/ (off-glide) kimi səsləndirə bilirlər [10, s. 237], lakin bu, dominant variant deyil və *Square* sözünün müasir varinatı sadə səs kimi qəbul edilməlidir. Bu səs *Trap* sözündəki saitlə birlikdə köhnəlmiş ədəbi tələffüz norması ilə yenisi arasındakı ən qabarıq fərkdir.

CURE [ʊə-ɔ:] ənənəvi səs zəif dodaqlanan, bir qədər qapalı və arxa [ʊ] başlanğıc səsi və önə doğru irəliləyən mərkəzi [ə]səsindən ibarətdir. [ʊə] diftonqunun [ɔ:] –ya dəyişməsinə A. Kruttenden belə izah edir: birinci element aşağı və arxaya doğru tələffüz olundu [ə], daha sonar isə monofonqlaşdı və uzandı [4, s. 140]. Ənənəvi diftonq hələ də mövcuddur və bəzi sözlərdə, məsələn, *gourd*, *cruel* tələffüz olunur. Monofonqlaşmış **CURE** XXI əsrin innovasiyasıdır. A.Kruttenden öz tədqiqatında tamamlanmış, yaxşı inkişaf etmiş və son yeniliklərdən bəhs edir. Demək olar ki, tamamlanmış alternasiyaya o, [eə] diftonqunun [ɛ:] kimi tələffüzünü aid edir. Yaxşı inkişaf etmiş dəyişikliyə [ʊə] diftonqunun [ɔ:] -ya keçməsinə aid edir. Bu alternasiya P.Roach tərəfindən də qəbul edilir, xüsusilə təkhecalı *sure*, *poor*, *cure*, *moor* və *tour* kimi sözlərdə [ɔ:] səsi tələffüz olunur [8, s. 239] Bu dəyişmə leksik cəhətdən fərqlidir. Bəzi təkhecalı sözlərdə, məsələn *pure* və çoxhecalı *curious*, *endure* və *secure*, eləcə də ‘er’ şəkilçisi ilə düzələn sözlərdə, məsələn, *doer*, *fewer* sait səs diftonq [ʊə] kimi tələffüz olunur. B.Hanisdal hesab edir ki, *qəbul edilmiş tələffüz normasında bu diftonq hələ də mövcuddur və onun tamamilə yox olması fikri bir qədər şişirdilir* [5, s. 153].

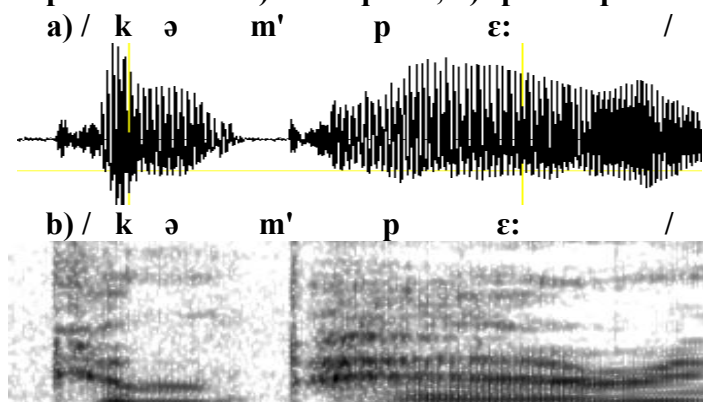
S.Ramzaran monofonq /ɔ:/-nun tələffüzünü qəbul edir, lakin hesab edir ki, /ʊə/-nin fonem statusu tamamilə inkar edilə bilməz. Belə ki, bəzi insanlar üçün bu minimal cütlərdə kontrastlı səsdır *cruel* /kruəl/ və *crawl* /kro:l/. Həmçinin, /ʊə/ təkhecalı sözlərdə az eşidilməsinə baxmayaraq, *fewer* /'fjuə/ və *brewer* /'bruə/ kimi sözlərin morfem sərhədlərində tez-tez işlədilir. [7, s. 56]

NEAR [ɪə] –fonetik cəhətdən bu səs dodaqlanmayan, qapalı, ön [ɪ] başlanğıc səsdən və irəliyə doğru hərəkət edən orta mərkəzi [ə] səsindən ibarət diftonqdur. Digər diftonqlardan fərqli olaraq bu diftonq ikinci elementinə görə fərqli varinatlara malikdir. Belə ki, bəzən daha uzun və ya yuxarıya doğru qalxmış formalarına da rast gəlmək olar, məsələn, *here* /'hiə/ və ya /'hiɑ:/ /ɪə/ diftonqunun /ɪ:/-yə monofonqlaşması son dövrün yeniliyindən hesab edilir. Təəssüf ki, bu meyil yetərinə araşdırılmayıb. Onu ən çox tədqiq etmiş dilçilər (B.Kolins and İ. Miz [3],

G. Lindsey [6]) auditor müşahidələrə əsaslanırlar və akustik tədqiqata geniş yer verməyiblər. Məsələn, *theatre* sözündə diftonqun monofonqlaşmasına müasir ingilis dilində rast gəlmək olar /'θɪ:tə/.

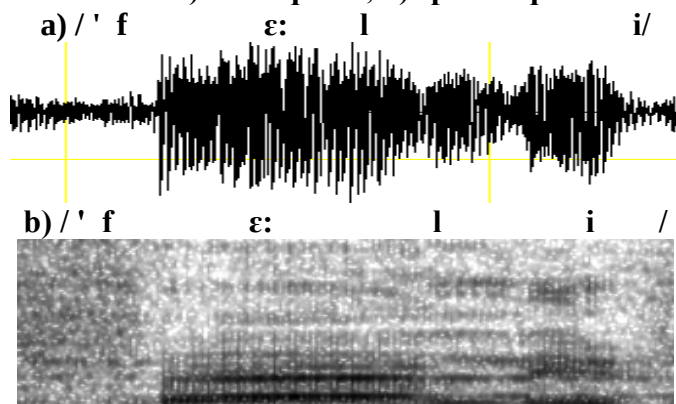
Hər hansı fonetik materialın tədqiqi o vaxt keyfiyyətli ola bilər ki, o, müşahidədən çox, eksperimentə əsaslanmış olsun. Müasir ingilis dilində mərkəz diftonqların monofonqlaşması meyilini araşdırmaq üçün BBC və CNN-dən götürülmüş orijinal material üzərində PRAAT proqramı vasitəsilə eksperiment aparılmışdır. Əldə etdiyimiz nəticələr müasir lüğətlərlə müqayisə olunmuş və qeydə alınmışdır. Eksperimentə cəlb olunan insanlar əsasən BBC və CNN-in xəbər proqramlarının aparıcıları, kral ailəsinin üzvləri və siyasi xadimlərdir. Səs yazılarının əsas hissəsinin məhz BBC-dən götürməyimizin səbəbi ədəbi tələffüz normasının BBC aksenti və BBC tələffüzü kimi də geniş istifadə edilməsidir. Eksperimentin səmərəli aparılması üçün materialın düzgün seçilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu məqsədlə, 50-yə yaxın söz eksperimentə cəlb edilmişdir. Eksperimentdən əldə etdiyimiz nəticələrin bəzilərinə nəzər yetirək:

1. / k ə m' p ε:/ sözünün a) ossiloqramı, b) spektroqramı

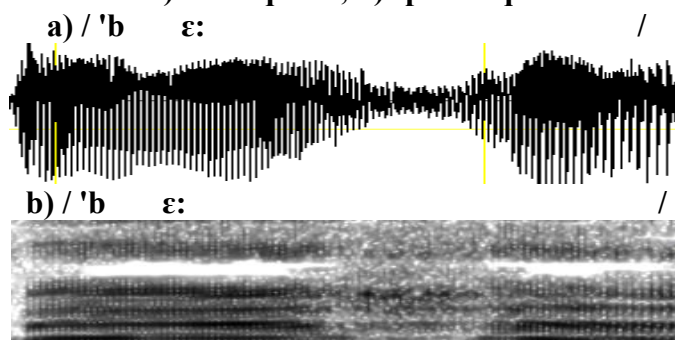
Qrafik 1.

2. / 'f ε: l i/ sözünün a) ossiloqramı, b) spektroqramı

Qrafik 2.

3. /'b ε:/ sözünün a) ossiloqramı, b) spektroqramı

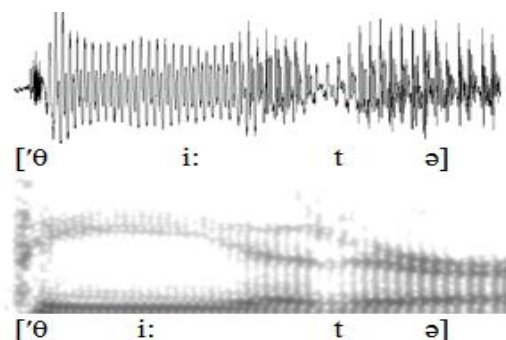

Qrafik3.

Göründüyü kimi, verilmiş sözləri ekperiment edərkən məlum olur ki, /ε:/ monoftonqu daha çox istifadə olunan fonemdir.

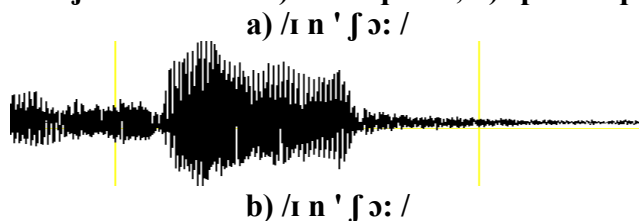
İngilis dilindəki ikihecalı “theatre” [ˈθi:tə] sözündə akustik parametrlər aşağıdakı göstəricilərlə ifadə olunmuşdur: əsas ton tezliyi – 194 hs, 162 hs, uzunluq – 210 m/san, 91 m/san, intensivlik – 71 db, 69 db olduğunu göstərir (bax: qrafik 4).

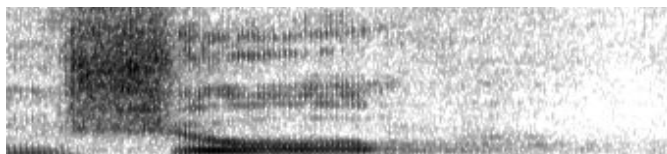
Qrafik 4

Theatre sözünün eksperimentindən əldə etdiyimiz nəticəyə görə, /iə/ mərkəz diftonqu /i:/ uzun saitinə alternasiya edib. Bu meyil son zamanlar gənclər arasında geniş yayılmış və ədəbi tələffüz normasında da müşahidə edilir.

5. ensure /ɪ n 'ʃ ʊ:/ sözünün a) ossiloqramı, b) spektroqramı

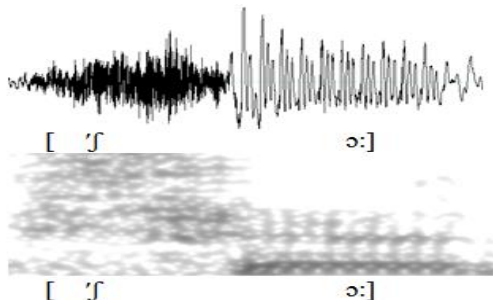

Qrafik 5.

İngilis dilindəki birhecalı “**sure**” [ʃʊ:] sözündə akustik göstəricilər aşağıdakı rəqəmlərdə ifadə olunmuşdur: f – 195 hs, t – 102 m/san, İ – 68 db (bax: qrafik 6).

Qrafik 6

Ensure və *sure* sözlərini bir neçə dəfə eksperiment etdikdən sonra həm yaşlı, həm də gənc nəslin tələffüzündə /ʊə/ diftonqunun uzun /ʊ:/ kimi tələffüzünün şahidi olduq. Bu meyil Oksford lüğətində (2001) ənənəvi tələffüz forması ilə birlikdə verilmişdir. Eksperimentdən alınan nəticə J.Vels, K.Upton, A.Krutenden kimi fonetistlərin /ʊə/ diftonqunun uzun /ʊ:/ ilə geniş şəkildə əvəz olunması nəzəriyyəsi ilə üst-üstə düşür.

Beləliklə, bu məqalədə biz müasir ingilis dilində mərkəz diftonqların monofonqlaşması meyilini eksperiment yolu ilə təhlil etməyə çalışdıq. Göründüyü kimi, hər bir eksperimentdən alınan nəticə əvvəldə verilmiş nəzəri müddəaların doğruluğunu sübut edir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Bauer, L. Watching English change: An Introduction to the study of linguistic change in standard Englishes in the 20th century / L.Bauer. – London: Routledge. – 1994. – 216 p.
2. Bauer, L., Trudgill P. Language Myths / L.Bauer, P.Trudgill. Penguin books, – 2000. – 208 p.
3. Collins, B. Practical Phonetics and Phonology / B.Collins, I.M.Mees. A resource book for students, 3rd edition. – London and New York: Routledge, – 2014. – 354 p.
4. Cruttenden, A. Gimson's Pronunciation of English / A.Cruttenden. 7th edition. – London: – 2008. – p. 408.

5. Hannisdal, B.R. Variability and Change in Received Pronunciation-A study of six phonological variables in the speech of television newsreaders / PHD dissertation / University of Bergen, – 2006. – 271 p.
6. Lindsey, G. The British English vowel system (blog post) <http://englishspeechservices.com/blog/british-vowels>.
7. Ramsaran, S. RP: fact and fiction // Studies in the pronunciation of the English: a commemorative volume in honour of A.C.Gimson: – London: Routledge, – 1990. – p.178-190.
8. Roach, P. British English: Received Pronunciation // Journal of the International Phonetic Association 34, – 2004. – p.239-245.
9. Roach, P. English Phonetics and Phonology-A Practical Course / P.Roach. 4th edition. Cambridge University Press, – 2009. – 227 p.
10. Upton, C. Received Pronunciation. In Clive Upton and Bernd Kortmann (eds.) Varieties of English: The British Isles. New York, – USA: Mouton de Gruyter, – 2008. – p.237-252.
11. Upton, C. The Oxford Dictionary of Pronunciation for Current English / C.Upton, A.William, R.Konopka. Oxford University Press, – 2001. – 1208 p.
12. Wells, J. Longman Pronunciation Dictionary / J.C.Wells. 3rd edition. Pearson Education Limited, – 2008. – 922 p.
13. Wells, J.C. British English Pronunciation Preferences: A Changing Scene // Journal of the International Phonetic Association. 29(1), – 2000. – p.33-55.
14. Wells, J.C. IPA transcription systems for English. 2001 <http://www.phon.ucl.ac.uk/home/wells/blog0901.htm>
15. Wells, J.C. Whatever Happened to Received Pronunciation // II Jornadas de Estudios Ingleses, Universidad de Jaen, Spain: – 1998. – p.19-28, Source: www.phon.ucl.ac.uk/home/

Xülasə

Pərvanə Cəfərova

Müasir İngilis dilində diftonqların alternasiyası

Verilmiş məqalə müasir ingilis dilində mərkəz diftonqların alternasiyasından bəhs edir. Hazırda qəbul edilmiş tələffüz normasında uzun saitlər daha qısa, diftonqlar isə uzun saitlər kimi tələffüz olunmağa meyil edir. Belə ki, müasir ingilis dilində mərkəz diftonqlar [ɛə, ʊə, ɪə] uzun saitlər[ɛ: ə, i:] kimi tələffüz olunur. Müəllif baş berən yeni meyilləri sübut etməkdən ötrü fonetik eksperimentlər aparıb və əldə olunan nəticələri linqvistik analiz edib. Alternasiyaların baş verməsinin başlıca səbəbi dilin daim inkişafı etməsi ilə bağlıdır.

Summary

Parvana Jafarova

The alteration of diphthongs in the Modern English Language

The article deals with the study of three centering diphthongs of the Modern English language. Currently, in Received Pronunciation long vowels do not keep their full length and move to the center of the vocal cavity, so the centering

diphthongs [εə, uə, iə] tend to be pronounced like long diphthongs [ε: ə, i:]. In order to prove the tendencies, the author has done some experiments and the results have been analyzed. The reason for these tendencies is the fact that the language develops constantly and new trends are inevitable.

Резюме

Парвана Джафарова

Изменение дифтонгов в современном английском языке.

Статья посвящена изучению трех центрирующих дифтонгов современного английского языка. В настоящее время в принятом произношении долгие гласные не сохраняют свою полную длину и перемещаются в центр голосовой полости, поэтому центрирующие дифтонги [εə, uə, iə] имеют тенденцию произноситься как долгие дифтонги [ε: ə, i:]. Для подтверждения тенденций автором были проведены эксперименты и проанализированы результаты. Причиной этих тенденций является тот факт, что язык постоянно развивается и новые тенденции неизбежны.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 10.04.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 24.04.2024

**Rəyçi: fil.e.d, prof. Fəxrəddin Yadigar oğlu Veysəlli
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur**